

Ærkebiskop Jacob Erlandsens død 1274

En drabssag fra det 20. århundredes Sverige

Af Kaare Rübner Jørgensen

Let's talk of graves, of worms, and epitaphs, King Richard II, Act III, Scene II

Under en arkæologisk undersøgelse af franciskanerkirken i Lund fandt man i 1972 en grav med skeletrester af en mand, der var blevet dræbt af en armbrøstbolt. Arkæologerne identificerede den døde som værende ærkebiskop Jacob Erlandsen, der var død i 1274. At han var blevet myrdet, fremgår ikke af samtidens kilder, så det var lidt af en sensation. I det følgende undersøges holdbarheden af denne identifikation.

1. Introduktion

En forårsdag i 1972 fik Kulturens Arkæologiske Afdeling i Lund en anmeldelse om, at byens fjernvarmeværk planlagde nedlægning af rør i den nordlige del af Klostergatan. Museets folk forstod, at denne kunne berøre de mulige rester af franciskanernes middelalderlige klosterkirke, og besluttede at foretage en arkæologisk undersøgelse i forbindelse med den kommunale rørnedlægning. Denne undersøgelse fandt sted i september samme år og varede i tre uger.

Det mest interessante, arkæologerne fandt, var en muret grav, liggende nogenlunde i kirkens midtakse. Den bestod af to kamre, det ene oven på det andet. Den øvre grav var tom, men i den nedre fandt man et træskrin med skeletrester. Da man samlede det ituslåede kranie, konstateredes i dets højre side et hul, der i størrelse og form svarede til et fremkaldt af armbrøstbolt. Dødsårsagen var dermed fastslået.

På grund af de komplicerede fundforhold mente arkæologerne i første omgang ikke, at det var muligt at identificere den døde, men efter at have reflekteret over gravens fornemme placering i kirkens kor og læst, hvad Petrus Olai (Peder Olsen) i 1500-tallet havde noteret om ærkebiskop Jacob Erlandsens grav, nåede udgravningens leder, Anders

W. Mårtensson, frem til, at det muligvis kunne være denne ærkebiskops knogler, man havde fundet. Han var død på Rügen i 1274 på vej hjem efter et tolvårigt eksil, forårsaget af en mere end tyve år lang strid med kongerne Christoffer I og Erik Glipping. At den aldrende ærkebiskop var blevet myrdet, ifølge Mårtensson formentlig af folk udsendt af kong Erik eller hans mor, enkedronning Margrethe Sambiria, fremgik ikke af samtidens og eftertidens kilder, så kun takket være den moderne osteologiske og kriminaltekniske videnskab var en gennem 700 år bevaret hemmelighed blevet afsløret.¹

Mårtenssons identifikation af graven og knoglerne, som egentlig blot var en formodning, er blevet godkendt som et faktum af bl.a. Ingvar Andersson,² Thelma Jexlev,³ Erik Kjersgaard,⁴ Jørgen Nybo Rasmussen,⁵ Peter Carelli⁶ og til dels af Kai Hørby.⁷ Omvendt har Niels Skyum-Nielsen i en posthumt udgivet bog afvist, at der skulle være tale om Jacob Erlandsen.⁸ Nok er det en petitesse i dansk middelalderhistorie, men helt uden betydning for vor forståelse af kirkekampens afslutning er det nu ikke. Så det kan være relevant at tage spørgsmålet om graven, knoglerne og Jacob Erlandsen op til fornyet undersøgelse. Sagen er ganske vist forældet, som Anders Mårtensson i sin tid skrev, men det er nu kun ud fra et juridisk synspunkt. For historiens domstol

-
- 1 Anders W. Mårtensson: »En märklig grav i gråbrödernas klosterkyrka i Lund«, *Kulturen*, Årsbok 1973, s. 137-144, og samme: »Graven under lampen“, *Skalk*, 1, 1976, s. 20-28. Disse populærvidenskabelige artikler er de eneste, der foreligger om graven, for der findes ingen udgravningsrapport i Kulturens arkiv. Emailoplysning fra kurator Anders Jansson 11. juli 2016.
 - 2 Ingvar Andersson: *Skånes historia. Medeltiden*, Stockholm 1974, illustration 10.
 - 3 Thelma Jexlev: »Nonneklostrene i Roskilde«, *Historisk Årbog for Roskilde Amt*, 1977, s. 33.
 - 4 Erik Kjersgaard: *Danmarkshistorie*, 1, Kbh. 1982, s. 83.
 - 5 Jørgen Nybo Rasmussen: *Broder Peder Olsen som de danske franciskaneres historieskriver*, (Skrifter udgivet af Det historiske Institut ved Københavns Universitet, 6), Kbh. 1976, s. 93, samme: *Die Franziskaner in den nordischen Ländern im Mittelalter*, (Franziskanische Forschungen, 43), Kevelaer 2002, s. 126, 329.
 - 6 Peter Carelli: »Gråbrödernas klosterkyrke i Lund – en arkeologisk byggnadshistorik«, *Ale – historisk tidskrift för Skåneland*, 3, 1993, s. 11-22.
 - 7 Kai Hørby: *Velstands krise og tusind baghold, 1250-1400*, (Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie, 5), Kbh. 1989, s. 115: graven er Jacob Erlandsens, men om knoglerne også er det, er et åbent spørgsmål. Jf. også Per Kristian Madsen: »Her ligger under en blå sten. Om middelalderens gravskik på skrift og i praksis«, *Hikuin* 17, 1990, s. 118.
 - 8 Niels Skyum-Nielsen: *Fruer og Vildmænd*, (Dansk Middelalderhistorie 1250-1340), 1, Kbh. 1994, s. 61-64. Han havde dog allerede i et foredrag, holdt i Lund 3. maj 1974, afvist identifikationen.

forældes den slags sager ikke. Har Mårtensson ret, træder Jacob Erlandsen os i møde ikke kun som en stridbar ærkebiskop støttende kong Abels sønner og kæmpende for *libertas ecclesiae* – kirkens frihed – men også som en Guds martyr ventende på sin kanonisering. En dansk Thomas Beckett kunne man sige.

2. Franciskanerkirken i Lund

I 1232, blot seks år efter den hellige Frans' død, kom hans små, fattige brødre vandrende på deres bare fødder fra Tyskland til Ribe for at grundlægge et kloster.⁹ De synes at have nydt kongehusets, stormændenes og højgejstlighedens gunst, for i løbet af ganske få år etablerede de sig i den ene by efter den anden. I 1238 kom de til Lund, indkaldt af ærkebiskop Uffe, der stillede et område til rådighed for dem, hvorpå de kunne opføre et kloster.¹⁰ Knap fyrré år senere, i 1276, kunne biskop Tyge af Århus indvie højalteret og to sidealtre samt kirkegården øst for kirken og en urtehave med omgang nord for den – vel et vidnesbyrd om, at kirken nu var blevet færdigbygget.¹¹ Derudover ved vi, at ærkebiskop Magnus i forbindelse med et af franciskanerne afholdt provinskapitel genindviede kirken efter en brand i 1383,¹² og at Christian III beordrede sin official på Lundegården, Jørgen Urne, om at udjage brødrene og nedrive klostret i 1537.¹³ Under et besøg i Lund den 2. oktober 1539 gav kongen endelig Holger Ulfstand ejendomsbrev på klostret.¹⁴ Bortset fra en lang række testamentariske gaver og nogle enkelte andre oplysninger er dette stort set, hvad vi ved om klostret i Lund.¹⁵ Meget kan det ikke siges at være.

Formentlig er klosteranlægget blevet revet ned kort efter 1539, hvorfor der i dag intet synligt er tilbage over jorden af det engang så prægtige kloster. Men det vides at have ligget vest for den nuværende

9 Petrus Olai: AM 107 8vo, f. 107r, trykt *Scriptores Minorum rerum Danicarum* (SM), II, udg. af M.Cl. Gertz, Kbh. 1918-20, s. 293.

10 Petrus Olai: AM 107 8vo, f. 107v, trykt SM II, s. 296.

11 Petrus Olai: AM 107 8vo, f. 107v, trykt SM II, s. 296-297. Carelli: 1993, s. 18, mener, at kirken har »stått færdig någon gang i början av 1240-talet«. Den forsinkede indvielse af højalteret må vel kunne tilskrives det interdikt, der var pålagt Danmark under kirkekampen – et interdikt, der først blev ophævet i 1275, jf. Skyum-Nielsen 1994, s. 56-57.

12 Petrus Olai: AM 107 8vo, f. 107v, trykt SM II, s. 297.

13 *Danske Magazin*, 3. række, 6. bind, 1860, s. 188.

14 *Danske Kancelliregistranter 1535-1550*, udg. af Kr. Erslev og W. Møllerup, Kbh. 1881-1882, s. 105.

15 Om disse, se registret i Kr. Erslev: *Testamenter fra Danmarks Middelalder indtil 1450*, Kbh. 1901, s. 237, og om klostrets historie generelt: Regnar Blomquist: *Lunds historia*, 1, Lund 1951, s. 185-189.

Stora Gråbrödergatan og nord for Klostergatan. Ved en gravning i 1934 stødte man på en del af kirkens sydmur midt i sidstnævnte gade og rester af en rigt profileret teglstensportal på et fundament af sandsten.¹⁶ Hvad man fandt ved gravningerne 38 år senere, er ikke ganske klart. I 1973 hed det, at der »påträffades partier av östra och västra murgrundene«, i 1976, at »begge kirkens sidemure [blev] påtruffet«, det vil sige dens nord- og sydmur.¹⁷ En rekonstruktionstegning af kirken 1976 synes at bekræfte det sidste udsagn, for på denne er angivet de konstaterede rester af kirkens vestgavl, af dens sydmur og et enkelt fragment af dens nordmur, men intet af dens østgavl.¹⁸ (Illustration 1). Kendskab til den sidste er ellers af betydning, når kirkens længde skal beregnes. Men trods det mener Mårtensson, at dens længde har været 42 meter og bredde 9 meter, hvilket ikke synes helt forkert, når man sammenligner med andre franciskanerkirker.¹⁹ De fundne rester af murværk var altså ganske få og spredte, hvorfor det var umuligt at udtale sig nærmere om kirkens udseende, før arkæologen Peter Carelli i forbindelse med en renovering af kloaksystemet i Klostergatan i sensommeren 1992 havde foretaget en ny og mere omfattende undersøgelse. Carelli og hans hold af arkæologer gravede en forholdsvis bred udgravningsskakt langs hele kirkens sydmur. På baggrund af de murrester og bygningsmetoder, der herunder blev konstateret, måtte man slutte, at den oprindelige franciskanerkirke havde været ganske lille, blot 27 meter lang og 10-12 meter bred. Noget kor havde den overraskende nok ikke haft, for det var først blevet opført senere. Senere igen var hele kirken blevet revet ned for at give plads til en ny og langt større kirkebygning. Den nye kirkes gulvniveau kunne konstateres at ligge 30-35 centimeter over den første kirkes gulv.²⁰ Carelli regnede med, at denne nedrivning kunne have været forårsaget af den for byen ødelæggende brand, der omtales som en *grædhelicke skadhe* i et privilegiebrev til byens indbyggere udstedt af kong Valdemar IV (Atterdag) den 7. januar 1361.²¹ Derfor var den

16 Blomquist 1951, s. 189.

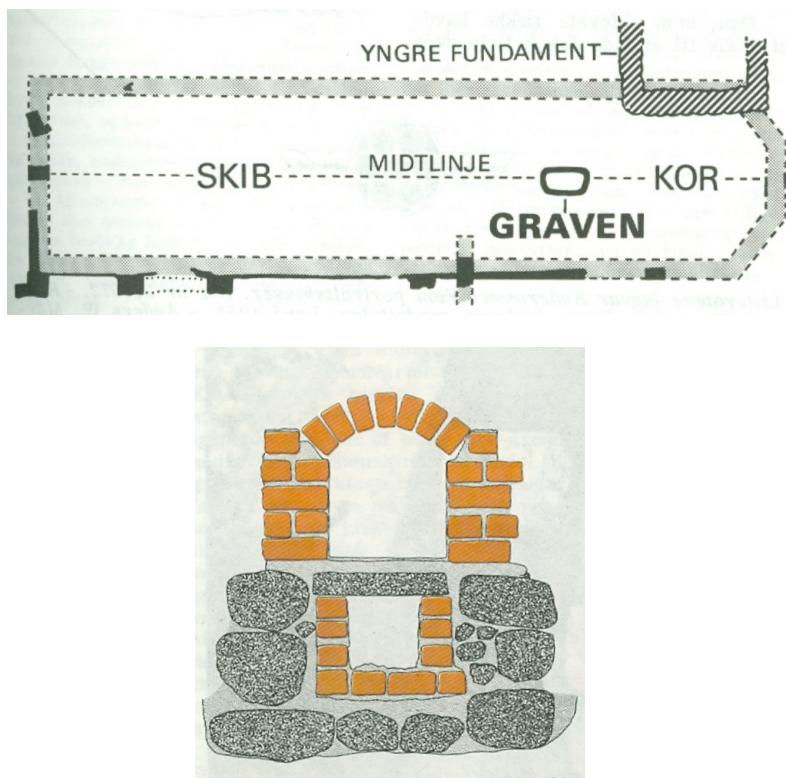
17 Mårtensson 1973, s. 137-138 og 1976, s. 20.

18 Mårtensson 1976, s. 27.

19 Længden af franciskanernes kirker i Viborg, Horsens, Odense, Svendborg, Ystad og Næstved var henholdsvis 41, 47, 50, 39, 36,5 og 42,5 meter. I Aalborg anslås den at have været ca 48 meter, Vilh. Lorenzen: *De danske Franciskanerklostres Bygningshistorie*, Kbh. 1914, s. 39 n. 3, 48 n. 1, 63, 72 n. 5, 106 n. 3, 108 n. 3; Erik Skov: »Næstved gråbrødrekloster«, *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1959, Kbh., s. 62, og Stig Bergmann Møller: *Aalborg gråbrødrekloster*, (Aalborgbogen 2000), Aalborg 2000, s. 60.

20 Carelli 1993, s. 18-20.

21 Carelli 1993, s. 20 med henvisning til *Diplomatarium Danicum*, 3. række, 6. bind, ved C.A. Christensen og Herluf Nielsen, Kbh. 1969, nr. 1.

Ill. 1. Rekonstruktionstegning af franciskanerkirken i Lund. De påtrufne murrester 1972 er markeret med sort. Efter Skalk 1, 1976. Ill. 2. De to grave. Efter Skalk 1, 1976.

klosterkirke, der blev revet ned efter reformationens indførelse, »helt enkelt 'en annan kyrka' än den som uppfördes i mitten av 1200-talet«. ²² I vor forbindelse får det den konsekvens, at Jacob Erlandsen må være blevet gravsat i den første og mindre kirkebygning, ikke i den, der eksisterede på Petrus Olais tid. Man skal derfor være forsigtig med at drage for vidtgående konklusioner på basis af hans oplysninger om gravens placering.

3. Graven

I forbindelse med undersøgelsen i 1972 gravede arkæologerne en skakt i kirkens midttakse. Hvor bred og hvor lang den var, er ikke oplyst, men under denne gravning frilagdes 17 grave – vel kun en brøkdel af, hvad

²² Carelli 1993, s. 21.

der måtte være af grave under kirkegulvet.²³ En af disse forekom ejendommelig med hensyn til konstruktion. Den var som nævnt i indledningen en muret dobbeltgrav i to niveauer og med en samlet højde på 141 centimeter (Illustration 2). Den lå ca 30 meter fra kirkens vestgavl.²⁴ Den øvre grav, hvis øverste skifte kom til syne blot en meter under det nuværende fortovsniveau, var en rektangulær hvælvet teglstensgrav på 190 x 44 centimeter. Væggene havde en tykkelse på en sten mod det normale en halv og var opmuret i fire skifter. Deres inderside var omhyggeligt pudset med kalk. Fund af kistesøm og af en del trærester tolkedes som tegn på, at en trækiste med låg havde været placeret i graven. Underligt nok fandt man intet skelet, blot to mindre skrin af henholdsvis bly og træ.²⁵ Hvad de eventuelt indeholdt, foreligger der ingen oplysninger om.

Graven havde et velbygget, kalket stenfundament, og under dette afdækkedes endnu en grav. Eller rettere sagt et gravkammer, for dets mål var blot 70 x 29 centimeter. Det var betydeligt enklere konstrueret end den ovenover liggende teglstensgrav. Fundamentet var af ubearbejdede marksten, og rummene mellem dem udfyldt med mindre sten lagt i kalkmørtel. Tre af væggene var af tegl, tre skifter høje og af en halv stens tykkelse. Den fjerde side (østgavlen) var af rå kampesten, blot tilhugget på den indvendige side. Dette kammer indeholdt et noget formuldet egetræsskrin med lås og nøgle fyldt med sammenpressede skeletrester. Oven på disse konstateredes små stumper tøj, et vidnesbyrd om, at den afdødes knogler havde været svøbt i et klæde. Derudover lå der en blykapsel og to ubeskrevne blyplader i skrinet, men ellers intet, der røbede den dødes identitet. Gravenes alder kunne ikke bestemmes nøjagtig, for de kunne være fra såvel anden halvdel af 1200-tallet som fra det følgende århundrede.

Jeg er ikke middelalderarkæolog, blot en arkæologisk interesseret historiker. Men for mig at se er det ikke evident, at de to grave skulle stamme fra samme tid eller have nogen forbindelse med hinanden. Desuden forekommer det uforståeligt, at man over den nedre grav, som Mårtensson kaldte »den egentlige grav«, har bekostet opførelsen af en mandslang teglstensgrav, hvis der ikke var med henblik på en begravelse. I klosterkirken i Ringsted er Erik Plovpennings tumbagrav fra ca. 1260 ganske vist konstrueret på samme måde, men her havde

23 Jf. Skov 1959 s. 64: »Begravelser fandtes næsten overalt, ude som inde, men størst var trængslen i koret, hvor ældre grave bestandig var blevet forstyrret af nye«.

24 Mårtensson 1973, s 142-143

25 Mårtensson 1976, s. 22.

de to grave samme længde- og breddemål. Der var heller ikke en tyk og solidt muret afskillelse mellem de to grave.²⁶ Den vigtigste forskel er dog fundet af kistesøm og trærester i den øvre grav i Lund. Derfor må den øvre, ikke den nedre med skeletresterne have været den vigtigste i senmiddelalderen, for hævet over kirkegulvet var den synlig for enhver, der besøgte kirken i Lund.²⁷ Den må vel også have haft en kalkmalet inskription på kantstenen under kappehvelvingen, der gav oplysning, om, hvem der lå i graven. At det var en rig og formen person, kan der vist ikke herske tvivl om, selv om også mange knap så fornemme personer kunne blive stedt til hvile i klosterkirkernes kor.²⁸ Og når arkæologerne ikke fandt noget skelet, da de åbnede graven i 1972, er den enkleste forklaring, at det var blevet taget op med henblik på en begravelse andetsteds. Det kunne være, inden man efter reformationen gik i gang med at nedbryde kirken.²⁹ Således som f.eks. Mogens Gøye flyttede sin første hustru, Mette Bydelsbak, fra Næstved franciskanerkirke til Gunderslev kirke,³⁰ og Jørgen Rosenkrantz sin farfar Erik Ottesen, oldefar og andre familiemedlemmer fra Mariager klosterkirke til Hornslet kirke, da man besluttede at nedlægge de to klostre.³¹ Men at det ikke har været en nylig afdød person, hvis lig eller skelet er blevet flyttet, fremgår af, at gravens ene endevæg (østvæg) var blevet ødelagt

26 Om Erik Plovpenning's grav i Ringsted se Nils Engberg i *Danske kongegrave*. 1, udg. af Karin Kryger, Kbh. 2014, s. 327-330.

27 Udelukket er det vel ikke, at den øvre grav kan være fra slutningen af 1200-tallet, men mere sandsynligt er dog, at den er fra perioden 1300-1400, da graven er efterromansk med rette sider og uden hovedrum, jf. J.B. Løffler: *Danske Gravstene fra Middelalderen*, Kbh. 1889, s. 21. Om gravtypen se endvidere Erik Moltke: »Gravmonumenter«, *Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Middelalder* (KLNLM), V, Kbh. 1960, sp. 428 samt Jakob Kieffer-Olsen: »Middelalderlig gravskik«, *Hikuin* 17, 1990, s. 99-100.

28 Under udgravningen af Aalborg franciskanerkloster fandt man 64 skeletter under korgulvet, hvoraf 34 kunne bestemmes som mænd, 13 som kvinder, mens tre var børn, Bergmann Møller 2000, s. 65. Man behøvede altså ikke at være højadelig eller højgejstlig for at få en grav i brødrenes kort, blot være i stand til at betale, hvad det kostede.

29 At trækisten ikke også var blevet taget op, kan skyldes, at den allerede var gået i stykker. Hvis det da ikke har været rester af den båretstige, hvorpå liget var blevet bragt til kirken og sænket i graven. Om dem, se Erik Skov: »Grav og gravskik«, KLNLM, V, 1960, sp. 438.

30 Skov 1959, s. 64. Ifl. Erik Pontoppidan: *Marmora Danica*, II, Kbh. 1741, s. 163-164, ligger hun dog begravet sammen med sin mand og dennes anden hustru i Voldum kirke. Er det korrekt, må hun være blevet genbegravet hele to gange.

31 Pontoppidan 1741, s. 136, 144. En anden Rosenkrantz, Otte Holgersen, døde i Lübeck 1522 og blev begravet i domkirken, men senere lod hans søn Holger Ottesen til Boller liget tage op og føre til sin sognekirke i Uth, Pontoppidan 1741, s. 138.

af en senere begravelse.³² Og det vil igen sige, at en anden person må have fået en endnu fornemmere gravplacering, tættere på højalteret end den, der har ligget i gravtumbaen, og den, hvis skeletrester fandtes i skrinet i den nedre grav.

4. Skelettet

I 1973 meddeltes det, at de fundne skeletrester i den nedre grav stammede fra en fuldvoksen mandsperson, i 1976, at den osteologiske og odontologiske undersøgelse viste, at det var rester af en mand i 60-70-års alderen. Kropshøjden kunne ved samme lejlighed beregnes til ca. 170 centimeter.³³ Størst interesse knyttede sig dog til skelettets læderede kranie, for det viste sig ved samlingen at mangle et stort stykke i venstre side. Osteologerne undersøgte hullets kanter, og efter samråd med en kriminalteknisk ekspert i skudskader konkluderede de, at den manglende del af kraniet var sprængt bort med stor kraft indefra. En fornyet undersøgelse af kraniet afslørede da også et mindre hul i højre tinding. Det var af rhombisk tværsnit og svarede som allerede sagt i størrelse og form ret nøje til et hul, forårsaget af en bolt fra en middelalderlig armbrøst.³⁴ Den var affyret skråt nedefra, hvilket synes at indikere, at den døde må have siddet på en hest i dødsøjeblikket.

Hvorledes skulle man nu forklare det lille træskrin med det komplette skelet? Mårtensson fremdrog da en efter nutidig opfattelse ret så bizar og makaber middelalderlig ligbehandling: Når en fornem person døde i et fremmed land eller langt fra hjemsoget, var det ikke ualmindeligt, at liget blev parteret og kogt i vand eller vin, så bløddelene kunne skilles fra knoglerne. Disse blev så samlet sammen og som det eneste afsendt til hjemlandet. Den første, der vides at have været udsat for en sådan behandling, er Karl den Skaldede, død 877. Andre eksempler er Frederik Barbarossa, død 1190, Richard Løvehjerte, død 1199, og Ludvig den Hellige, død 1270.³⁵ Et andet motiv bag en afkogning og skelettering var den afdødes ønske om at blive begravet på mere end ét

32 Jf. Mårtensson 1973, s. 139.

33 Mårtensson 1973, s. 142, 1976, s. 24.

34 Mårtensson 1976, s. 24-25.

35 Dietrich Schäfer: »Mittelalterlicher Brauch bei der Überführung von Leichen«, *Sitzungsberichte der preussischen Akademie der Wissenschaften*, XXVI, Berlin 1920, s. 478-498. Desuden var der en almindelig tro på, at først når kødet var forsvundet fra knoglerne, var personen virkelig død og dermed ikke længere at stand til gå igen og hævne sig på de efterlevende. Derfor lod man undertiden i England og Frankrig de døde koge og skelettere for at fremskynde den »endelige« død, Nancy Caciola: »Wraiths, Revenants and Ritual in Medieval Culture«, *Past and Present* 1996, s. 31-34,

sted med henblik på at opnå flere forbønner og sjælemesser. *Mos Teutonicus* – den tyske skik kaldtes behandlingen af den florentinske historiker Boncompagno da Signa (død ca. 1240).³⁶ Det man var stødt på i den nedre grav i Lund, var et sådant transportskrin med afkogte knogler, mente Mårtensson. I en nordisk kontekst var det ganske unikt, for hverken fra Danmark eller Sverige har man fundet andre eksempler herpå. Men derved skulle man også have en *terminus ante quem* – sidst mulige datering – for personens død, for denne ligbehandling blev efter flere års debat blandt teologerne forbudt af pave Bonifacius VIII i bullen *Detestante feritatis* den 27. september 1299, genudsendt den 18. februar 1300, fordi den var »grusom, barbarisk, helligbrøde, uhyrlig, forfærdelig, umenneskelig og en afskyelig og ubarmhjertig handling«.³⁷ Man bør dog være varsom med at datere graven ud fra dette forbud, for det blev ikke altid respekteret, selv om straffen var ekskommunikation og nægtelse af begravelse.³⁸ Det skyldtes dels de hygiejniske problemer, der var i forbindelse med transport af lig, der var begyndt at gå i forrådnelse,³⁹ dels at pave Bonifacius' efterfølgere ofte gav dispensation, så kongelige og aristokratiske personer fortsat kunne blive begravet og få forbønner på mere end ét sted – noget som især de dominikanske og franciskanske klostre økonomisk nød godt af.⁴⁰ Desuden blev forbuddet reelt ophævet i 1351.⁴¹ Et svensk eksempel på en flerstedsbegravelse synes at være de fire kongelige skeletter uden hoveder, fundet i Varnhem klosterkirke.⁴² Et dansk er Margrethe

36 Elizabeth A.R. Brown: »Death and the Human Body in the Late Middle Ages. The Legislation of Boniface VIII on the Division of the Corpse«, *Viator*, 12, 1981, s. 221-270, Agostino Paravicini Bagliani: »The Corpse in the Middle Ages: The problem of the division of the body«, *The Medieval World*, udg. Peter Lenehan og Janet L. Nelson, New York 2005, s. 321-341. Jf. også Madsen 1990, s. 118-119.

37 *Corpus iuris canonici*, II, udg. Ae. Friedberg, Lipsiae 1881, sp. 1272.

38 Brown 1981, s. 222.

39 Efter Birgittas død i Rom den 23. juli 1373 blev hendes lig anbragt i en kiste i franciskanersøstrenes kirke San Lorenzo in Panisperno. I begyndelsen af september begav Birgittas kapellan Magnus Petri sig med et følge til klostret, medbringende kokekar, barberknive og andet nødvendigt udstyr, så de kunne partere og koge hendes lig inden hjemsendelsen til Sverige. Da de åbnede kisten, var knoglerne allerede uden bløddele, så nonnerne må formodes af hygiejniske grunde i den romerske sommervarme at have parteret, kogt og skeletteret liget, Artur Bygdén, Nils Gustaf Gejvall og Carl Herman Hjortsjö: *Heliga Birgittas relikver*, Lund 1954, s. 35.

40 Om de mange dispensationer til medlemmer af det franske kongehus, se Brown 1981, s. 253-264.

41 Brown 1981, s. 266.

42 Carl M. Fürst: *Birger Jarls grav i Varhems klosterkyrka*. (Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademiens avhandlingar, del 38-2), Stockholm 1928, s. 39-40.

I's søn, kong Olav, der døde i Falsterbo 1387 og blev begravet i Sorø, *intestima uero ad ecclesiam Lundensem et ibi humana in medio ecclesie ante altare beate virginis* (men indvoldene blev [ført] til kirken i Lund og dér gravsat midt i kirken foran den hellige jomfrus alter).⁴³

Det var barberknive, der blev anvendt ved ligpartering og skelettering. Eftersom man ved processen ikke kunne undgå at snitte i eller ridse knoglerne, må mærker efter knivene være konstaterbare, hvis de fundne skeletrester i graven i Lund skulle stamme fra et afkogt lig. Om osteologerne har undersøgt det, foreligger ikke oplyst.⁴⁴ Så indtil videre må opfattelsen betragtes som en formodning. Den kan være rigtig, men der kan vel også blot have været tale om et *ossuarium*, altså om en genbegravelse af knoglerne, fordi en familie har ønsket en afdød og allerede begravet forfader stedt til hvile i de populære franciskaneres nyopførte kirke. At arkæologerne ikke har overvejet den mulighed, må undre.⁴⁵

5. Identifikationen

I 1973 mente arkæologerne ikke, at der var noget i skrinet, der kunne identificere den afdøde. Desuden havde fundforholdene været så komplicerede, at det var umuligt præcist at datere den fundne grav.⁴⁶ Anders Mårtensson pegede dog på, at det måske kunne være de jordiske rester af den lundensiske ærkebiskop Jacob Erlandsen, man havde fundet. Han var som nævnt i indledningen død på Rügen den 19. februar 1274 på vej

43 Annales Scanici, *Danmarks middelalderlige annaler* (DMA), udg. Erik Kroman, Kbh. 1980, s. 74.

44 Efter fundet var kraniet i en årrække udstillet i en montre på Kulturen, men i 1983 blev det sammen med de øvrige skeletrester gravsat i søndre tværskibs ydervæg i Lund Domkirke. At foretage en ny osteologisk undersøgelse af skelettet er derfor ikke muligt. Emailoplysning fra kulturmiljøchef Conny Johansson Hervén, Kulturen, 18. december 2017.

45 At foretage genbegravelser var ikke ualmindeligt, når det drejede sig om kongelige og andre fremtrædende personer. Ud over de allerede nævnte blev Erik Plovpenning efter sin død 1250 begravet i Skt. Peters kirke i Slesvig. 1258 flyttede kong Christoffer hans lig til Ringsted, DMA, s. 173, 201, 280. Hans grav er dog i dag tom, for i 1520 lod biskop Lage Urne af Roskilde skelettet optage, hvorpå knoglerne blev lagt i et egetræsskrin og muret ind i en af søjlerne i kirkens kor, I.-I.A. Worsaae og C.F. Herbst: *Kongegravene i Ringsted Kirke*, Kbh. 1858, s. 30, Engberg 2014, s. 330. Nævnes kan også dronning Margrethe, der døde 28. oktober 1412 og blev begravet hos sin far og søn i Sorø, men hvis lig biskop Peder Jensen Lodehat lod bortføre året efter, så hun kunne gravsættes i hans domkirke i Roskilde, Erik Pontoppidan: *Marmora Danica*, I, Kbh. 1739, s. 146, jf. Niels Knud Andersen: »Peder Jensen Lodehat«, *Fra Københavns Amt*, 1964, s. 12.

46 Mårtensson 1973, s. 143.

hjem for at genindtage sit embede efter tyve års strid med kongehuset og deraf følgende landflygtighed. Dødsstedet skulle kunne have forårsaget afkogningen, mente han.⁴⁷ Nu er det som lige sagt stadig uklart, om liget havde været udsat for en sådan behandling. I Jacobs tilfælde var der nemlig også andre måder at behandle lig inden en transport til begravelsesstedet. Således blev Valdemar den Store, død den 12. maj 1182 i Vordingborg, iklædt tykt lædertøj, og sønnen Knud VI, død 12. november 1202 formentlig i Slesvig, lagt i et læderhylster. Det sidste skete i øvrigt også med den engelske konge Henrik I, død 1135, og den franske konge Ludvig VIII, død 1226.⁴⁸ Både lædertøjet og -hylstret blev omhyggeligt syet sammen, for at ligvæsker ikke skulle sive ud under transporten til begravelsesstedet, i Valdemars og Knuds tilfælde til klosterkirken i Ringsted.⁴⁹ Ellers var det ikke ualmindeligt i Nordøsteuropa at salte lig ned, for Saxo fortæller, at efter et togt mod sørøvere blev de fornemste døde nedsaltet og ført hjem til begravelse, mens resten blev gravlagt på stedet i Estland.⁵⁰ Denne konserveringsmetode synes anvendt gennem hele middelalderen, for om biskop Bo af Århus, der døde den 24. december 1423 i Helsingborg, hedder det, at *hans krop wort salthz oc kom till aars paa kørmess affthen* (1. februar).⁵¹ Så Jacob Erlandsens lig behøver ikke absolut at være blevet parteret, kogt og skeletteret inden transporten til Lund; man kunne have nøjedes med at lægge ham i en lædersæk eller at nedsalte ham.

For sin personidentifikation havde Mårtensson to argumenter. Det ene var, at gravens fornemme placering foran alteret i koret viste, at der måtte være tale om en højtstående person, det andet, at den franciskanske historieskriver Petrus Olai i 1500-tallet kan fortælle, at Jacob Erlandsen lå begravet »under lampen i koret« (*sub lampade in choro*).⁵²

47 Mårtensson 1973, s. 142, 1976, s. 25.

48 Brown 1981, s. 230, Bagliani 2005, s. 327-328.

49 Worsaae og Herbst 1858, s. 18, 20, 23, 24, 57, 58-59. Jf. Skov 1960: sp.437-441. Ellers lå Valdemar Sejrs (død 1241), hans dronninger Dagmar (død 1212) og Bengard (død 1221) og hans søn Valdemar den Unge og dennes hustru, Eleonora (begge døde 1231) i blykister, men om de er blevet bragt til Ringsted i dem, kan man vel ikke vide, Worsaae og Herbst 1858, s. 25-27.

50 Saxo Grammaticus: *Gesta Danorum*, udg. Jørgen Olrik og Hans Ræder, Kbh. 1931, 14.XIII,11, jfr. Inge Skovgaard-Petersen: *Da Tidernes Herre var nær. Studier i Saxos historiesyn*, Kbh. 1987, s. 50.

51 AM 233 8vo: *Danske annalistiske Optegnelser 1410-1472*, trykt DMA, s. 289.

52 Petrus Olai: AM 107 8vo, f. 109v, trykt SM II, s. 306.

Hvilken lampe det skulle være, er vel ikke ganske klart, for der fandtes flere typer lamper i kirkerne foruden lysekroner og lysestager,⁵³ men Mårtensson forestiller sig en lampe, hængende ned fra loftet, hvor hvælvingens krydsribber mødes, og tænker formodentlig på den af rødt glas brændende lampe, som i nutidens katolske kirker angiver, at der befinder sig konsekreteret alterbrød i sakramentsskabet (tabernaklet).⁵⁴ Et sådant skab kunne på såvel Jacob Erlandsens som Petrus Olais tid være et sakramentshus ved alterets nordlige side eller et mindre skab indbygget i en niche i en af korvæggene, for først i løbet af 1500-tallet begyndte det i udlandet at blive praksis at have skabet stående midt på alteret. Men ikke nødvendigvis på højalteret.⁵⁵ Mårtenssons opfattelse af lampens placering er derfor en anakronisme og må følgelig kunne afvises. Jeg er da også mest tilbøjelig til at anse Olais lampe for at have været en lampe hængende i en arm ud fra den nordre eller søndre korvæg. Men at fortælle, at en grav befandt sig under en sådan lampe, var en ganske usædvanlig stedsangivelse. Umiddelbart skulle man da også tro, at det ville have været mere naturligt at sige, at graven befandt sig foran højalteret (*ante summum altare*), som Olai oplyser, var tilfældet med biskop Gunners grav i franciskanerkirken i Ribe.⁵⁶ Når det ikke sker, kan forklaringen være, at Jacob Erlandsen ikke var begravet foran eller i nærheden af altret, men andetsteds i koret, eller at der har ligget så mange personer under korgulvet, at en nærmere præcisering af ærkebiskoppens grav har været nødvendig. Men usædvanlig er stedsangivelsen immervæk, for han synes at have været den eneste i dansk middelalder, om hvem det siges, at han var begravet under en lampe.

6. Petrus Olai

I Petrus Olais håndskrift, AM 107 8vo, er der flere notitser om Jacob Erlandsen. De findes spredt i hans papirer og stammer formentlig fra forskellige kilder. Således læser vi et sted

53 Rune Norberg: »Belysning«, KLNLM, I, 1956, sp. 445. Om de forskellige lyskilder se også Niels-Knud Liebgott: *Lys: lamper, stager og kroner fra middelalder og renæssance*, Kbh. 1973.

54 Se tegning i Skalk, I, 1976, s. 20.

55 Joseph Brauer: *Der chritliche Alter in seiner geschichtlichen Entwirklung*, Bd. 2, München 1924, s. 588-597, jf. Regnar Stenberg: »Evighetslampa«, KLNLM, IV, 1959, sp. 76-77, Erik Horskjær: »Monstranshus«, KLNLM, XI, 1966, sp. 687-688.

56 Petrus Olai: AM 107 8vo, f. 112v, trykt SM II, s. 305.

*Iacobus factus est Archiepiscopus Lundensis, qui postmodum ibidem apud eosdem fratres in bello est occisus.*⁵⁷

(Jacob blev ærkebiskop i Lund, som senere hen hos de samme brødre sammesteds blev dræbt i et slag).

Skulle ærkebiskoppen virkelig være blevet dræbt i et slag i franciskarnes kirke i Lund? Selvfølgelig ikke, så teksten må være korrumpet. Kilden synes at være *Chronicon Jutense* (Den jyske krønike), for heri hedder det: *Iacobus factus est archiepiscopus Lundensis, qui postmodum ibidem apud eodem fratres est sepultus* (Jacob blev ærkebiskop i Lund, som senere blev begravet hos de samme brødre sammesteds).⁵⁸

Selv om Nybo Rasmussen har set det korrumperede i notitsen, mener han, at Petrus Olai ved at ændre på kildens ordlyd røber et kendskab til en mundtlig, franciskansk tradition om ærkebiskoppens voldelige død.⁵⁹ Men hvis det var tilfældet, må det undre, at ingen af Olais samtidige historieskrivere har haft kendskab dertil – det være Christiern Pedersen, Poul Helgesen eller Peder Iversen. Det skulle jo nok have kunnet medføre en kras bemærkning i Helgesens *Historia Compendiosa*, hans kongekrønike fra Dan I til Christian II, skulle man mene. Den hyppigste forklaring på tekstuelle fejl af denne art er da også, at afskriveren ved en fejl er kommet til at springe en eller flere linier over – noget, der kan konstateres i franciskanernes *Uddriveskrønike*.⁶⁰ Fjorten linier før notitsen om Jacob Erlandsen omtales i *Chronicon Jutense* kong Abels felttog mod friserne i 1252, *ibique in penam necis fraterne occisus est* (hvor han som straf for brodermordet blev dræbt).⁶¹ Skyum-Nielsen mener, at det er denne notits, der skjuler sig bag Olais oplysning om drabet på ærkebiskoppen i franciskanerkirken i Lund.⁶² Men da Abelnnotitsen kommer først og mangler ordene *in bello* er det nok en lidt forhastet slutning. Snarere må man antage, at Olai har afskrevet en annalistisk tekst, dels byggende på krøniken, dels gengivende en notits om et drab, hentet andetsteds. Udsagnet *in bello*

57 Petrus Olai: AM 107 8vo f. 72r, trykt *Scriptores rerum Danicarum* (SRD), I, udg. Jacob Langebek, Kbh. 1772, s. 124.

58 SM I, s. 445.

59 Nybo Rasmussen 1976, s. 93.

60 Kaare Rübner Jørgensen: »Tabernes historie: Franciskanernes Uddriveskrønike: forfattere, datering, formål«, KS 2001, s. 40 og 72 n. 10.

61 SM I, s. 445.

62 Skyum-Nielsen 1994, s. 62.

occisus est iagttages dog intetsteds i de bevarede danske og svenske annaler og krøniker.

Vender vi bladet, ser vi denne notits:

*Eodem anno mortuus est Iacobus Archiepiscopus in reversione de Datia cui successit Erlandus.*⁶³

(Samme år døde ærkebiskop Jacob under tilbagevenden fra Danmark. Ham efterfulgte Erland).

Kilden til denne notits er igen *Chronicon Jutense*, for her finder vi under 1275: *et eodem anno mortuus est Jacobus, archiepiscopus Lundensis, cui successit Erlandus* (og i det samme år døde Jacob, Lunds ærkebiskop. Ham efterfulgte Erland).⁶⁴ Ordene *in reuersionem de Datia* (under tilbagevenden fra Danmark) er i AM107 8vo skrevet mellem linierne og derfor en senere tilføjelse. Olai må dog have sovet lidt i timen, for han har ikke bemærket, at han med tilføjelsen kom til at fortælle det modsatte af, hvad der var tilfældet. Ærkebiskoppen vendte jo ikke hjem fra, men til Danmark. I den afskrift af Den jyske Krønike, som Stephanus, død 1650, lod foretage, og som befinder sig i Uppsala, er udsagnet også tilføjet senere, men her hedder det korrekt *in reuersionem de exilio* (under tilbagevenden fra eksilet).⁶⁵ Olai må altså igen have fejllæst den kilde, hvorfra han havde denne supplerende oplysning. Hvis han da ikke som Hans Henriksen, da denne afskrev et af en anden gjort udtog af *Chonicon Skibyense*, blot har gengivet en allerede fejlagtig tekst uden at korrigere den.⁶⁶

Videre nævner Olai Jacob Erlandsen i en oversigt over biskopper, der indtrådte i franciskanerordenen:

63 Petrus Olai: AM 107 8vo, f. 72v, trykt SRD I, 1772, s. 125, hvor teksten er korrigeret efter Stephanus' afskrift. Jf. også AM 107 8vo, f. 65r, trykt *Annales Danici medii ævi* (AD), udg. Ellen Jørgensen, Kbh 1920, s. 209, hvor samme fejl iagttages, samtidig med at det kontradiktorisk oplyses, at Jacob blev franciskaner i Lund (*factus minor Lundis*). Om dette problem se nedenfor.

64 SM I, s. 447.

65 AD, s. 196.

66 Om Hans Henriksen, se Kaare Rübner Jørgensen: *En katolsk kamphane: Paulus Helie & Chronicon Skibyense*, Kbh. 2017, s. 406.

*1260. Dominus Jacobus Erlandi archiepiscopus Lundensis de litera Alexandri Pape cessit Episcopatu et intrauit ordinem fratrum Minorum. Obiit 1274, sepultus in choro fratrum.*⁶⁷

(1260. Herr Jacob Erlandsen, ærkebiskop i Lund, opgav bispeembedet med pave Alexanders skriftlige tilladelse og indtrådte i mindrebrødrenes orden. Han døde 1274, begravet i brødrenes kor).

Tre sider inden findes Olais afskrift af pavens brev. Det er imidlertid dateret *VI. Idus Aprilis pontificatus nostri 4* (den 6. Idus i vort pontifikats 4. år), dvs. den 8. april 1258, så Olai har fejldateret brevet med to år.⁶⁸ Desuden bruger han det som belæg for, at ærkebiskoppen indtrådte i ordenen, men også det er forkert, for hvor gerne han eventuelt ville, blev Jacob Erlandsen aldrig franciskaner.⁶⁹ Nok tiltrukket af de franciskanske idealer synes han nu heller ikke at have været særlig ydmyg, for i pavebrevet fik han tilladelse til fortsat at nyde sine biskoppelige rettigheder (*usu sibi pontificalium reseruato*),⁷⁰ ligesom han, formentlig i sit testamente, havde givet anvisninger og betalt for årlige sjælemesser for sig selv og sine forældre i domkirken.⁷¹ Der skulle altså mere end de fattige franciskaneres forbønner til for at skaffe ham en plads blandt de salige i Guds rige.

Umiddelbart efter pavebrevet følger to tekster, af hvilke den første benævnes epitafium af udgiveren Gertz, mens den anden er en lidt fyldigere notits om ærkebiskoppen.⁷² Epitafiet består af fire *cola* (sætninger), hver med seks stavelsestryk:

*Jacobus ecclesie Lundensis pastor honestus,
Primas Vpsalie, morum grauitate modestus.
Huc se portari voto collega minorum Jussit,
sorte pari foret vt consors meritorum.*⁷³

67 Petrus Olai: AM 107 8vo, f. 112v, trykt SM II, s. 305

68 Petrus Olai: AM 107 8vo, f. 109v, trykt SM II, s. 305-306. Alexander IV blev pave 12. december 1254, så hans fjerde år gik fra 12. december 1257 til samme dag året efter, Hans Kühner: *Lexikon der Päpste*, Frankfurt am Main 1960, s.74.

69 Om baggrunden for resignationsønsket, se Niels Skyum-Nielsen: *Kirkekampen i Danmark 1241-1290: Jakob Erlandsen, samtid og eftertid*, Kbh. 1963, s. 131-132.

70 *Diplomatarium Danicum*, 2. række, 1. bind, ved Franz Blatt og Gustav Hermansen, Kbh. 1938, nr. 251.

71 Weeke 1884-1889 (1973), s. 39.

72 Petrus Olai: AM 107 8vo, f. 109v, trykt SM II, s. 306.

73 Petrus Olai: AM 107 8vo, f. 109v, trykt SM II, s. 306.

(Jacob, Lundekirkens ærefulde hyrde, Uppsalas primas, beskeden ved dyderne stregthed. Han befalede, at han skulle føres hertil efter løfte om at være standsfælle med de mindre brødre, for at han med samme lod skulle være delagtig i [deres] fortjenester).

At dette skulle være teksten på en mindetavle, ophængt på kirkevæggen, forekommer ikke troligt, for uden patronymikon måtte den besøgende læser unægteligt spørge, hvilken af de tre ærkebiskopper med navnet Jacob, der var tale om: Jacob Erlandsen, 1252-1274, Jacob Nielsen Kyrning, 1355-1361, eller Jacob Gertsen Ulfstand, 1392-1410.⁷⁴ For mig at se må versene snarere stamme fra de lundensiske franciskaneres i dag tabte *necrologium* (dødebog), hvor de har været indskrevet som tilføjelse til en notits om ærkebiskoppens død. Bortset fra det besynderlige udsagn *primas Vpsalie* (Uppsalas primas) i stedet for det korrekte *primas Suecie* (Sveriges primas) volder teksten ingen sproglige problemer. Det samme kan ikke siges om den anden og umiddelbart efterfølgende notits:

Hic venerabilis moritur Lundensis archiepiscopus, Meritis vt credit, ac plenus bonorum operum, Jacobus vocitatus Erlandi. Requiscat hic, anno domini 1274 sub lampade in choro honorificentia debita tumulatus. Obijt in dominica, qua cantatur inuocauit.

(Her dør den ærværdige Lundeærkebiskop, fortjent som man tror, og fuld af gode gerninger, Jacob kaldet Erlandsen. Lad ham hvile her, begravet i Herrens år 1274 med skyldige æresbevisninger under lampen i koret. Han døde den søndag, på hvilken der synges *Invocavit*).

Både Gertz og Nybo Rasmussen anså teksten for at have været indskriften på Jacob Erlandsens grav, dog med den forskel, at hvor Gertz mente, at Petrus Olai havde fået den tilsendt af sine medbrødre i Lund, regnede Nybo Rasmussen med, at Olai selv havde afskrevet indskriften på graven under et besøg i kirken.⁷⁵ Sidstnævnte var dog klar over, at den sidste sætning om ærkebiskoppens dødsdag (19. februar) ikke stammede fra gravens tekst, for den genfindes ordret i Næstvedårbogen.⁷⁶

Ellers gjorde Gertz opmærksom på, at ordet *meritis* (fortjent) i tek-

74 Andreas Nissen: *Danske Bisperækker*, Kbh. 1935, s. 21-23, 27-29.

75 Gertz: SM II, s. 282-284, Nybo Rasmussen 1976: s. 44, 135.

76 *Annales Nestvediensis minores*, DMA, s. 86.

stens første linie var forkert, hvorfor han rettede det til det grammatisk korrekte *meritus*.⁷⁷ Men at det ikke er det eneste, der er problematisk i teksten, viser en sammenligning med andre gravindskrifter, heriblandt især med de 768 latinske gravindskrifter fra svensk middelalder, som Sölve Gardell har udgivet.⁷⁸

1) *Hic*. Ordet optræder to gange i teksten. I de svenske gravindskrifter er det et hyppigt forekommende ord, for det findes i 290 af indskrifterne. Bortset fra nogle få steder betyder det her eller på dette sted. Det gør det også i de middelalderlige gravindskrifter hos Pontoppidan, hvor det gang på gang hedder *Hic sepultus est* (Her er begravet) eller *Hic jacet* (Her ligger).⁷⁹ Ordet *hic* kan altså få én til at tro, at der er tale om en indskrift på graven.

2) *venerabilis* (ærværdig). Ordet ses, forbundet med *vir* (mand) eller *pater* (fader), kun i de ældre svenske bispeindskrifter. Fra 1400-tallet bliver det almindeligt at benævne en biskop *reuerendus*, mens *venerabilis* i højere og højere grad indgår i kannikernes titulaturs.⁸⁰ Det samme synes dog ikke at være tilfældet i danske indskrifter, for i dem bruges snart det ene, snart det andet i relation til biskopper.⁸¹ Intet kan derfor sluttes om tekstens alder på basis af brugen af ordet *venerabilis*. Men at Olai har oversprunget ordet *pater*, er der vist næppe tvivl om.

3) *moritur* (dør). I det svenske gravmateriale iagttages dette verbum i historisk præsens to gange, for ellers hedder det som oftest *mortuus est* eller *obiit*.⁸² Alle steder angives dødsåret, intetsteds er det knyttet til et *hic*. Uden årstal og forbundet med *hic* kan udsagnet kun betyde, at Jacob Erlandsen er død her, nemlig i kirken. Dette er som allerede sagt noget vås. I øvrigt var det at give oplysning om dødsåret og eventuelt også dødsdagen på selve stenen noget, der først synes at blive almindeligt i løbet af 1300-tallet.⁸³

4) *vt creditur* (som man tror). Et sådant eller lignende forbehold ses intetsteds i danske eller svenske indskrifter. Det forekommer da også ret underligt, hvis der skulle være tale om en gravskrift. Finder

77 Gertz: SM II, s. 306 note.

78 Sölve Gardell: *Gravmonument från svensk medeltid*, bd. 1, Göteborg 1937.

79 Pontoppidan 1739, s. 21, 22, 23, m.fl.

80 Gardell 1937, nr. 345 fra 1408, 416 fra 1433, 422 fra 118, 451 fra 1463 og 490 fra 1487; *venerabilis*, nr. 453 fra 1464, 558 fra 1501 og 609 fra 1518: *reuerendus*.

81 *Venerabilis*: 1183, 1320, 1421, 1431, 1481, 1529, *reverendus*: 1395, 1531, 1535, Pontoppidan 1739: s. 19, 31, 86, II, 1741, s. 131, 142, 173, 174, 224, 273.

82 Gardell 1937, nr. 236, 421.

83 Gardell 1937, passim.

vi ikke snarere dens slags forbehold i nekrologiernes og annalernes dødsnotitser?⁸⁴

5) *ac* (og). Denne konjunktion findes aldrig. Altid *et*.

6) *vocitatus* (kaldet, benævnt). Dette ord ses aldrig. Det tilhører, synes det, mere litterære tekster. Det er også lidt mærkeligt at bruge i forbindelse med et patronymikon, mere naturligt ville det have været at skrive *filius Erlandi* (søn af Erland).

7) *requiescat* (lad ham hvile). Konjunktivformen (i singularis eller pluralis), der udtrykker et ønske, iagttages 127 gange i svenske indskrifter og utallige gange i danske dødsnotitser, men altid med fortsættelsen *in pace* (i fred), *in perpetua pace* (i evig fred), *in Christo* (i Christus) eller lignende.⁸⁵ I deskriptive sætninger som den foreliggende anvendes altid indikativ *requiescit* (hviler).⁸⁶ Så enten har Olai glemt *in pace* eller begået en modusfejl.

8) *anno domini 1274 sub lampade in choro honorificentia debita tumulatus* (gravlagt i Herrens år 1274 med skyldige æresbevisninger under lampen i koret). Ordet *tumulatus* (gravlagt), der findes andetsteds hos Petrus Olai,⁸⁷ forekommer undertiden i svenske og danske gravindskrifter, men det gør de øvrige ord ikke. Udsagnet er til dels overflødigt, for enhver, der stod ved graven og læste teksten, kunne ved selvsyn se, at graven var under lampen. Med mindre altså, at gravens indskrift har været så nedslidt, at den var mere eller mindre ulæselig. Sådanne længere deskriptive præciseringer af en gravs placering ses aldrig på gravindskrifter, men iagttages hyppigt i nekrologier, annaler, krøniker og bispelister.⁸⁸ Blot et eksempel: Den svenske ærkebiskop Jarlers grav i Sigtuna har indskriften *Venerabilis pater Jarlerus felicitis recondacionis Vpsaliensis archiepiscopus est hic conditus* (Den ærværdige fader Jarler, fromt ihukommet, ærkebiskop i Uppsala, ligger her skjult), mens det i de svenske *Annales 266-1430* under 1255 hedder

84 Petrus Olai har andetsteds i sine samlinger gjort en optegnelse, der synes at kombinere de øvrige: *Eoden anno moritur archiepiscopus Jacobus in reuersione de exilio, factus frater minor Lundis, apud quos et requiescit in choro sub lampade* (Samme år dør ærkebiskop Jacob på hjemvejen fra eksil, blev mindrebrosder i Lund, hos hvem han også hviler i koret under lampen), AM 107 8vo, f. 65r, trykt AD, s. 209. Gentages i den 1500-tals afskrift af hans *Danorum Gesta*, der befinder sig i Uppsala Universitetsbibliotek (DG 37), trykt *Monumenta historiae Danicae*, udg. H.F. Rørdam, 2. række, 2. bind, Kbh. 1887, s. 23.

85 F.eks. Weeke 1884-89 (1973), s. 13, 55, 50, m.fl.; Pontoppidan 1739, s. 21, 22, 131, 142, 216; Necrologium Visbyense, SRD VI, 1786, s. 538, 562, 563.

86 Således også i notitsen AM 107 8vo, f. 65v, trykt AD, s. 209.

87 AM 107 8vo, f. 107v, trykt SM II, s. 298.

88 Jf. Madsen 1990, s. 125.

Obiit dominus Jarlerus archiepiscopus Vpsaliensis vij kalendas septembris. Sepultus est in ecclesia beate Virginis Siekthonie apud fratres predicatorum iuxta altare ad partem aquilonarem (Herr Jarler, ærkebiskop i Uppsala, døde den 26. august. Han er begravet i Vor Frue kirke i Sigtuna hos prædikebrødrene ved den nordre side af alteret).⁸⁹

Er der i gravindskrifterne en præcisering, hedder det *sub lapide isto* (under denne sten) eller hyppigere *sub hac petra*, der betyder det samme.⁹⁰ Da indskrifterne på gravene normalt er forkortet ved brug af suspension (udeladelse af et eller flere bogstaver i ordene), kunne man overveje, om Olais *sub lampade in choro* skulle være en fejllæsning af *sub lapide isto*. Om det skulle være tilfældet, kan dog være tvivlsomt, for oplysninger om, at en given grav var under denne sten, synes først at komme på mode i slutningen af 1300-tallet.⁹¹

Det er altså en nok så problematisk tekst, Olai bringer. Ordet *hic* indikerer, at det er en gravindskrift, men det modbevises af de andre ord. Konklusionen må derfor blive, at notitsen ikke i den form, den foreligger, gengiver indskriften på Jacob Erlandsens grav. Det er en litterær tekst, stammende, må man formode, fra klostrets dødebog. I relation til den fundne og udgravede gravtumba må man da også regne med, at indskriften på denne har vedrørt den person, der var lagt til hvile i den øvre grav, ikke den, hvis skeletrester skrinet i den nedre grav indeholdt.

Man må også konkludere, at Petrus Olais notitser, der for fleres vedkommende er fejlagtige eller mangelfulde, stammer dels fra, hvad der har stået om ærkebiskoppen i franciskanernes *necrologium*, dels fra notitser i forskellige annaler og krøniker. Men selve indskriften på ærkebiskoppens grav synes han ikke at have kendt.⁹² Om han nogensinde skulle have besøgt kirken i Lund, unddrager sig vor erkendelse. At Jacob Erlandsens grav skulle have været »noget af et valfartsmål og en stolthed for gråbrødrene«, som Nybo Rasmussen mener,⁹³ skal nok være rigtigt for det sidstes vedkommende, men at fromme mænd

89 Gardell 1937: nr. 107, Göte Paulsson: *Annales Suecici medii ævi* (Bibliotheca Historica Lundensis, XXXII), Lund 1974, s. 279.

90 Pontoppidan 1741, s. 133, Gardell 1937, nr. 76, 228, 248, 254, 255, 256, 257, 297, 299, 300 m.v. Hos Olai hedder det i øvrigt to steder *sub lapide marmoreo* (under marmorstenen), AM 107 8vo, f. 107r, 107v, trykt SM II, s. 296, 298.

91 Gardell 1937, nr. 249, 254, 25, 257 m.v.

92 Selv om det kan synes hasarderet, vil jeg på basis af det svenske materiale mene, at teksten på graven nogenlunde må have lydt: *Hic iacet/sepultus est venerabilis pater dominus Jacobus Erlandi, quondam/olim archiepiscopus Lundensis. Requiescat in pace* (Her ligger/er begravet den ærværdige fader Jacob Erlandsen, engang Lunds ærkebiskop. Lad ham hvile i fred), jf. Gardell 1937, nr. 19, 21, 102, 109, 140.

93 Nybo Rasmussen 1976, s. 86.

og kvinder skulle være valfartet til hans grav i koret, hvor lægfolk var forment adgang, er en frit i luften svævende påstand. Ingen kilde fortæller herom, ligesom der aldrig blev gjort forsøg på at få ham optaget i Guds hellige skare. Dertil var Jacob Erlandsen politisk en alt for kontroversiel og stridbar person, kun elsket, synes det, af de ydmyge franciskanere.

Desuden får man af de kortfattede notitser ikke indtryk af, at Petrus Olai har besiddet noget større kendskab til Jacob Erlandsens kamp for kirkens rettigheder. At Olai skulle have paralleliseret denne kamp med franciskanernes og de katolske biskoppers kamp mod lutheranerne 250 år senere, som Nybo Rasmussen også mener, kræver ganske specielle briller, ikke enhver forundt, for at kunne ses.⁹⁴ Det, der for Olai var det vigtigste, var, at Jacob Erlandsen opgav sit ærkebiskoppelige embede og indtrådte i franciskanerordenen, men det beroede som sagt på en fejltolkning af pavebrevet fra 1258.

7. Afslutning: Er Jacob Erlandsens blevet myrdet?

At den person, hvis knogler blev fundet i skrinet i den nedre grav, er død som følge af at være blevet ramt af en armbrøstbolt, er ikke til diskussion. Men at den døde skulle være ærkebiskop Jacob Erlandsen, er en påstand byggende på en nok så spinkel og mangelfuld arkæologisk undersøgelse og nogle tvivlsomme tolkninger af de problematiske historiske oplysninger hos Petrus Olai. Med de talrige, ja næsten konstante krigshandlinger, der fandt sted i 1200- og 1300-tallet, må der have været temmelig mange, også fornemme personer, der blev dræbt af armbrøstbolte. Men lad os for en stund opretholde tanken.

Søndag den 19. februar 1274 har Jacob Erlandsen forladt sit herberg på Rügen og sat sig op på en hest for at ride til færgelejet eller stranden, hvor han ville stige ombord på et skib for at sejle til Skåne. Pludselig har en mand, stående og ventende i skovtykningen, fået øje på ham. Han er trådt et skridt frem, hævet sin armbrøst og sendt en bolt imod den ridende ærkebiskop. Ærkebiskoppen er blevet ramt i hovedet og er faldet af hesten – død. Drabsmanden og hans medsamensvorne, udsendt af Erik Glipping, har straks bemægtiget sig liget, parteret og kogt det for at skjule udåden, hvorpå de har sørget for, at knoglerne blev sendt til franciskanerne i Lund. Det er vist nogenlunde, hvad Mårtensson forestiller sig, det er sket.⁹⁵

⁹⁴ Nybo Rasmussen 1976, s. 94.

⁹⁵ Jf. udsagnet Mårtensson 1976, s. 28: kongen havde »de bedste muligheder for at lade Jakob dræbe, uden at det opdagedes, og de lavmælte notitser om bortgangen kan

Men sådan foregik det selvfølgelig ikke. For det første var hans rejsedato nok lidt for tidlig, for man begyndte først igen at sejle i Østersøen efter den lange vinterpause den 22. februar.⁹⁶ For det andet red ærkebiskoppen ikke alene. I middelalderen var naturen farlig, og ingen rejste uden i følgeskab af andre.⁹⁷ Som den kirkefyrste han var, må Jacob Erlandsen da også formodes at have været ledsaget af sin kapellan, sin sekretær (hvis denne ikke også var hans kapellan), sine tjenere og staldkarle foruden af en væbnet eskorte og en lokal guide, der kunne føre ham til det sted, hvor skibet ventede. Er Jacob Erlandsen blevet myrdet, har der altså været temmelig mange vidner til drabet. Det må også have været personer i hans følge, der har skåret ham i stykker og kogt ham, hvis de da ikke har lagt ham i en skindsæk eller saltet ham ned. Hvilken interesse skulle de have haft i at holde drabet hemmeligt? Chokeret og ophidset over udåden skulle man nærmest tro, at de straks har villet fortælle andre derom, om ikke før, så når de bragte den døde til Lund og overdrog ham til de franciskanerne, der under hele kirkekampen havde støttet ærkebiskoppen.⁹⁸

For det tredje kan man spørge, hvilken interesse Erik Glipping og hans moder, enkedronning Margrethe, skulle have haft i at rydde den genstridige og selvbevidste ærkebiskop af vejen? Nok havde de ligget i årelang strid, nok havde de næppe haft de mest venlige følelser over for hinanden, men ærkebiskoppen havde, tvunget af omstændighederne, underkastet sig og opgivet kampen. Totalt ydmyget havde han indgået forlig med sine modstandere. Selv om flere konfliktpunkter endnu ikke havde fundet en løsning, men var blevet udskudt til en senere voldgifts-afgørelse, var det kongen, der stod med palmerne i hånden. Politisk var Jacob Erlandsen en død mand.⁹⁹ At hans kongelige modstandere i den situation skulle have ønsket at give ham den sejr at blive gjort til martyr og derved få evig oprejsning i himlen, hvor han ville kunne blive en

forklares ved, at man ønskede dødsårsagen hemmeligholdt. Skeletteringsprocessen har effektivt skjult sporene af udåden«. Bortset fra at notitserne om Jacob Erlandsens død ikke er mere lavmælte end så mange andre dødsfald i annalerne, kan man spørge, om ikke påstanden, at dødsårsagen skulle hemmeligholdes, står i konflikt med, at man havde medsendt nøglen til skrinets lås? Enhver, der åbnede skrinet, ville jo kunne se hullerne i kraniet, for dem kunne skeletteringsprocessen ikke skjule.

96 Norbert Ohlen: *Reisen im Mittelalter*, München 1986, s. 31, Om man i middelalderen foretog rejser på søndage, tør jeg ikke udtale mig om, men umiddelbart vil jeg tro, at dagen har været en hviledag, hvorfor man på den har afholdt sig fra unødvendigt arbejde, herunder rejser.

97 Johannes Elgvin: »Rejser«, KLN, XIV, Kbh. 1969, sp. 15.

98 Skyum-Nielsen 1963, s. 255-256.

99 Skyum-Nielsen 1963: s. 262-265.

endnu større og farligere fjende end i levende live, kan kun den mene, der ikke er fortrolig med middelalderlig tankegang.¹⁰⁰

Ærkebiskop Jacob Erlandsen blev altså ikke myrdet, men sov stille ind på en gård, formentlig ejet af hans familie på Rügen.¹⁰¹ Hans afsjælede legeme blev derefter transporteret til Lund, hvor franciskanerne i deres stolthed trodsede det af den pavelige udsending pålagte interdikt, der forbød enhver kirkelig handling, og gravsatte ham i deres kirkes kor. Men hvor i koret er stadig ukendt, for de skeletrester, Mårtensson og hans hold af arkæologer fandt i 1972, er ikke hans. Der er derfor ingen grund til at skrive historien om kirkekampen om, for der var ingen drabssag – hverken i 1970'erne eller i 1274.

Summary

In 1972 the heating company of Lund made plan for laying a pipe in Klostergatan. As the workers hereby could come into contact with the possible remains of the medieval Franciscan church, demolished after the Reformation, the archaeologists decided to make a digging. During this they discovered a grave in the former church's axis, not far from the high altar. The grave was in two levels and consisted of a tumba with a small and independent chamber underneath. While there was no corpse in the upper grave, a wooden box with bones was found in lower one. Studying the skull the archaeologists discovered two holes, one in each temple, caused by an arrow of a crossbow. Thus, the bones belong to a person who had been killed.

Who was this person? Nobody knows, but a guess was that it could be Archbishop Jacob Erlandsen, who after having been in conflict with the Danish kings for more than twenty years died on his way back to Lund on the island of Rügen in 1274. No contemporary source tells us, however, that he was murdered.

In the present paper I question this theory. First I look at the excavation and the graves, then I analyse the information about the archbishop's death and grave, given by the Franciscan friar Petrus Olai in the 16th century. The conclusion is that the bones in the lower grave do not belong to Archbishop Jacob Erlandsen. Thus, there was no murdercase as postulated by the Swedish archaeologists in the 1970s.

100 Jf. Skyum-Nielsen 1994: s. 64.

101 Jf. Skyum-Nielsen 1963: s. 265.